ԱՐԱՄ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՄԻ ԴՐՎԱԳ ՍՍԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՌՈՄԻ ՊԱՊԱԿԱՆ ԱԹՈՌԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

(XIV դարի առաջին տասնամյակ)

Դարեր շարունակ Հայ Եկեղեցին կարևոր դեր է խաղացել ոչ միայն ժողովրդի հոգևոր կյանքում, այլ նաև քաղաքական հարցերում: Եկեղեցու դերը ավելի ուժեղացավ այն ժամանակ, երբ պետականության բացակայության պայմաններում նա փորձեց իր վրա վերցնել նաև **կառավարման** որոշ գործառույթներ: Եկեղեցին էր նաև այն հզոր ուժը, որն առաջնորդում էր ժողովրդին ազատագրական պայքարում՝ ընդդեմ թշնամիների: XIV դ. առաջին տասնամյակում դեռևս պատմության թատերաբեմում էր գտնվում Կիլիկիայի հայկական թագավորությունը, որի պատմության մեջ իր առանձնահատուկ տեղն է գրավում Հայ Եկեղեցին: Սա կարևոր է ոչ միայն հայոց պատմության, այլ նաև Հայ Եկեղեցու պատմության ուսումնասիրման համար: Մասնավորապես առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի այս շրջանում Հայ Եկեղեցու հարաբերությունները Հռոմեական Եկեղեցու հետ: Մինչև օրս էլ երկկողմ եկեղեցական հարաբերությունները շատ քիչ են ուսումնասիրված և մի շարք հարցերին տրված չեն սպառիչ պատասխաններ: Հայտնի է, որ դեռևս 1149 թ. Գրիգոր Գ. Պահլավունին Եփրատ գետի ափին[1] գտնվող կաթողիկոսական աթոռը տեղափոխեց Հռոմկլա բերդը. «Փոխեաց զաթոռն հայրապետական ի բերդն, որ կոչի Հռոմկլայ»[2]:

Ինչ վերաբերում է հայ-հռոմեական եկեղեցական հարաբերություններին, ապա ինչպես նշում է հետազոտող Ա. Զամինյանը, դրանք սկսվել են դեռևս XI դարի վերջերին, երբ Արևմուտքի խաչակիրները մտան Մերձավոր Արևելք՝ Սուրբ Գերեզմանն անհավատներից ազատելու համար[3]: Հայերը բավականին սերտ հարաբերություններ հաստատեցին խաչակիրների հետ, և քանի որ Արևմտյան Եվրոպայում իշխանությունը Հռոմի պապերի ձեռքին էր, ուստի նրանց հետ ևս սկսեցին հարաբերություններ հաստատել՝ թղթակցությամբ և պատգամավորությամբ: Այդ հարաբերությունների արդյունքում էլ հրապարակ իջավ Հայ և Լատին Եկեղեցիների միության խնդիրը: Հայ կաթողիկոսներն ու իշխանները, պապերից քաղաքական օգնություն ստանալու ակնկալիքով, որոշակի զիջումների գնալու պատրաստակամություն հայտնեցին, որն էլ, անշուշտ, պետք է որոշակի դժգոհություններ առաջ բերեր ինչ-

---

[1] **Կիրակոս Գանձակեցի**, Պատմություն Հայոց, Երևան, 1961, էջ 108: Այդ մասին տե՛ս նաև **Վարդան Արևելցի**, Տիեզերական պատմություն, Երևան, 2001, էջ 174: Տե՛ս նաև **Ա. Զամինյան**, Հայ Եկեղեցու պատմություն, Երևան, 1992, էջ 100, **Կ. Մութաֆյան**, Կիլիկիան կայսրությունների խաչմերուկում, Երևան, 2001, էջ 373, **F. Tournebize**, Historie politique et reliqieuse de L'Armenie, Paris, 1910, p. 238:

[2] **Կիրակոս Գանձակեցի**, էջ 108:

[3] **Ա. Զամինյան**, նշվ. աշխ., էջ 92-93:

պես պատմական Հայաստանում, այնպես էլ բուն Կիլիկիայում:

Հայ-հռոմեական եկեղեցական հարաբերություններն ավելի ջերմացան XIV դ. սկզբներին, երբ Արևելքում վերացան խաչակրաց պետությունները[4], իսկ Կիլիկիայի դաշնակից մոնղոլներն էլ թուլացան: Նման պայմաններում հայոց արքունիքն իր հայացքը հառեց դեպի Արևմուտք, մասնավորապես Հռոմ՝ Պապի միջոցով ցանկալի օգնություն ստանալու համար: Նման փորձեր կատարվել էին նաև նախկինում՝ XIII դարում՝ 1274 թ., 1288 թ. և այլ թվականներին[5]: XIV դ. սկզբին Կիլիկյան Հայաստանը շարունակում էր իր գոյամարտը շրջակա իսլամադավան տերությունների ոտնձգությունների դեմ, և պետության ղեկավարների մի մասը ստեղծված իրավիճակից դուրս գալու ուղիներ էր փնտրում, որոնցից մեկն օգնություն ստանալու ակնկալիքն էր Արևմուտքից:

Կիպրոսը և Կիլիկյան Հայաստանը շարունակում էին մնալ Արևմուտքի քրիստոնեական երկու հենարաններն Արևելքում: Եվ Կիլիկյան Հայաստանով էր, որ անցնում էին դեսպանները, քարոզիչները և այլն[6]: Բացի այդ, հայ իշխաններից շատերը և արքաների մի մասը կապված էին Արևմուտքի հետ խնամիական կապերով[7]: Կիլիկիայի հայկական թագավորության և Մերձավոր Արևելքի իսլամադավան պետությունների հակամարտությունը Արևմուտքում ընկալվում էր որպես քրիստոնեության և իսլամի պայքար՝ «սրբազան պատերազմ», իսկ Կիլիկյան Հայաստանը համարվում էր ոչ միայն քրիստոնեության պաշտպանության, այլև դեպի Արևելք նրա տարածման առաջին ամրոցը[8]: Կիլիկյան Հայաստանի վերնախավը, հասկանալով, որ ավելի վտանգավոր են դառնում Եգիպտոսի սուլթանության և նրա դաշնակիցների հարձակումները, փորձ կատարեց համաձայնվել Պապի առաջարկի հետ և ընդունել կաթոլիկություն[9]: Հռոմի Պապը, հասկանալով, որ Իրանի մոնղոլների մոտ կաթոլիկության տարածումը տապալվեց (նրանք 1295 թ. իսլամ ընդունեցին)[10], իր ողջ ուշադրությու-

---

[4] Bibliotheque des Croisades, t. IV, Paris, 1829. p. 505-507, **F.Gabrieli**, Arab historians of the Crusades, London, 1978, p.308, Մանր ժամանակագրություններ XIII-XVIII դարերի, հ.II, Երևան 1956, էջ 78, **Ստեփանոս Օրբելյան**, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, Թիֆլիս, 1910, էջ 442, **Makrizi**, Histoire des Sultans Mamelouks, Paris, 1837, t. II, part III, p.120-125: Այդ մասին տե՛ս նաև **R. Rohricht**, Geschichte des Konigreichs Jerusalem, (1100-1291), Amsterdam, 1966, p.1002, **М. Заборов**, Крестовые походы, М. 1980, с.267.

[5] **S. Runciman**, A history of the Crusades, vol. III, p. 341, **A. Atiya**, The Crusade in the Latter Middle Ages, London, 1970, p.37, **Ս. Բուռնազյան**, Սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունները Կիլիկյան հայկական պետությունում, Երևան, 1973, էջ 34:

[6] **Ժ. Ռիշար**, Ավինյոնի պապությունը և Հայաստանը, ՊԲՀ, 2001, N1, էջ 152, **Հ. Բարթիկյան**, Կիլիկյան Հայաստանի և Բյուզանդական կայսրության եկեղեցական փոխհարաբերությունները և դրանց քաղաքական ծալքերը, Հայ-բյուզանդական հետազոտություններ, Հ. Ա., Երևան, 2002, էջ 124:

[7] **W. Roud-Collenberg**, The Rupenides, Hethumides and Lusignans, The structure of the Armeno-Cilician Dynasties, Paris, 1963, p. 13,15, **R. Grousset**, L'Empire du Levant, Paris, 1946 թ. 407, **Մ. Դավիթ-Բեկ**, Լուսինեանք, Վիեննա, 1900, էջ 13: **Արտավազդ արքեպիսկոպոս**, Հայ-լատին հարաբերությունները հույն-լատին հարաբերությանց լույսով, Էջմիածին, 1945, Ա-Բ, էջ 22:

[8] **Գ. Հարությունյան**, Քրիստոնեական եկեղեցիների համընդհանրության գաղափարը Սսի 1307 թ. ժողովում, Հայկազեան հայագիտական հանդես, Պէյրութ, 1994, Հ. ԺԴ, էջ 148:

[9] **Г. Микаелян**, История Киликийского армянского государство, Ереван, 1952, с. 441-442.

[10] **K. E. Lupprian**, Die Bezichungen Der papste zu islamichen und mongolischen Herrschern im, Vaticana, 1981, p.56-58, **B. Spuler**, The Muslim World, Part II, Leiden, 1960. p. 35, Encyclopaedia Iranica, vol V, California, 1992,

նը կենտրոնացրեց հայկական թագավորության վրա, քանի որ Կղմես Ե-ն Կիպրոսը և Կիլիկյան Հայաստանը համարում էր իր դաշնակիցը և առավել հարմար պատնեշը:

Ահա այս ժամանակաշրջանում էլ սկսվեց և մինչև Կիլիկյան Հայաստանի անկումը շարունակվեց պայքարը կաթոլիկության ընդունման համար: Նման պայմաններում Հայ Եկեղեցու ներսում առաջացան քաղաքական երկու հակադիր խմբավորումներ, որոնք կատաղի պայքար սկսեցին միմյանց դեմ[11]: Նրանց մի մասը ցանկանում էր ընդունել կաթոլիկությունը (միութենասեր) և օգնություն ստանալ Արևմուտքից, իսկ մյուս մասը դեմ էր դրան (միութենամերժ): Վերջիններս դեմ չէին եկեղեցիների միությանը, սակայն դեմ էին հրաժարվելու Հայ Եկեղեցու դավանաբանական ու ծիսական ավանդույթից[12]:

1306 թ. գարնանը Լևոն Դ-ի դեսպանները Նեապոլի վրայով ուղևորվեցին Հռոմ և Փարիզ: Կղեմես Ե Պապը, օգնություն խոստանալով, պահանջեց, որ Կիլիկիայի Հայ Եկեղեցին ընդունի Կաթոլիկ Եկեղեցու ծիսակատարություններն ու դավանաբանական սկզբունքները[13]: Փաստորեն, դիվանագիտական հարաբերությունները շոշափեցին նաև դավանաբանական խնդիրներ, ինչը վկայում է այն մասին, որ սոցիալ-քաղաքական շահերից բացի մեծ կարևորություն էին ներկայացնում նաև հոգևոր, մասնավորապես կրոնական հետաքրքրությունները: Լատինական արևմուտքի և Բյուզանդիայի հետ մշակվող քաղաքական հարաբերություններում որոշիչ դեր էին խաղում նաև կրոնական հարցերը: Արքունիքներից բացի դեսպանները հաճախ թակում էին պատրիարքական ու պապական նվիրապետությունների դռները: Դավանաբանական զիջումների ճանապարհով արևմտյան Եվրոպայից և Բյուզանդիայից օգնություն ստանալու քաղաքական ծրագրի կենսագործման ճանապարհին կարևոր փուլ էր 1307 թ. Սսի եկեղեցական ժողովը: Հայտնի է, որ XIII դարի վերջին և XIV դարի սկզբներին Կիլիկիայի Հայկական Եկեղեցին գլխավորում էր Գրիգոր Է Անավարզեցին (կթղ. 1293-1306/07): Ինչպես նշում է Եզնիկ արքեպիսկոպոս Պետրոսյանը՝ այս կաթողիկոսն ընդհանուր քրիստոնեական եկեղեցիների միության գաղափարով տարված մի անձնավորություն էր, որը այդ նպատակի համար պատրաստ էր զոհել Հայ Եկեղեցու որոշ ավանդություններ[14]:

Հետազոտողի այդ տեսակետը պաշտպանում է նաև Մելքիսեդեկ վարդապետ Մուրադյանցը[15]: Խոսելով Գրիգոր Է Անավարզեցու մասին՝ պետք է նշել նաև, որ նրա օրոք հայոց կաթողիկոսությունը Հռոմկլայից տեղափոխվեց մայրաքաղաք Սիս[16]: Բացի այդ, կաթողիկոսը փորձեց փոփոխություններ մտցնել մի շարք ծիսա-

---

p.134, The Cambridge history of Iran, vol V, Cambridge, 1968, p. 380-382, Encyclopaedia of Islam, vol II, London, 1965, p. 1043, **К. Босворт**, Мусульманские династии, Москва, 1971, с. 201, **И. Пигулевская**, История Ирана с древнейших времен до конца XV века, Москва, 1977, с. 199-200.

[11] **Г. Микаелян**, նշվ աշխ., p. 441:

[12] **Եզնիկ վրդ. Պետրոսյան**, Հայ Եկեղեցու պատմություն, Ս. Էջմիածին, 1995, էջ 136:

[13] **A. S. Atiya**, The Crusade in the later Middle Ages, London, 1938, p.62-63, **J. Richard**, Les Arménians. a Avignon au XIV e siecle, Revue des Etudes Arméniens, t. XIII, Paris, 1992, p. 253-254:

[14] **Եզնիկ վրդ. Պետրոսյան**, նշվ. աշխ., էջ 156:

[15] **Վ. վրդ. Մուրատեանց**, Պատմութիւն Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ, Յերուսաղէմ, 1872, էջ 474:

[16] **Սամվել Անեցի**, Հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց, Վաղարշապատ, 1895, էջ 165:

կան հարցերում: Նա պատվիրեց ճրագալույցներին պահք չլուծել, հիվանդների համար ձեթ օրհնել, Ս. բաժակի մեջ ջուր խառնել և այլն: Միաժամանակ կաթողիկոսը հույներից պահանջեց, որ իբրև փոխհատուցում, Անտիոքի պատրիարքական աթոռը ենթարկվի հայոց կաթողիկոսությանը[17]: Անշուշտ Գրիգոր Անավարզեցու փոփոխությունները լուրջ դժգոհություն առաջացրին պատմական Հայաստանում: Այդ է վկայում նաև Ստեփանոս Օրբելյանը՝ նշելով, որ Սյունյաց միտրոպոլիտի նախագահությամբ մի ժողով գումարվեց և մի նամակով կաթողիկոսին զգուշացրեցին, որպեսզի Հայ Եկեղեցու ավանդույթների մեջ փոփոխություններ չմտցնի[18]: Հավանաբար հայոց կաթողիկոսի նման դիրքորոշունը բացատրվում էր այն հանգամանքով, որ վերջինս փորձում էր օգնություն ստանալու նպատակով ինչ-ինչ փոփոխություններ կատարելով, ստանալ Հռոմի Պապի և եվրոպական տերությունների աջակցությունը: Կաթողիկոսը պատրաստվում էր նաև փոփոխություններ մտցնել Հայ Եկեղեցու ծիսակարգում և այդ նպատակի համար առանձին շարականներ գրեց՝ Քրիստոսի Ծննդյան և Մկրտության տոների համար՝ ծրագրելով այդ տոները միմյանցից բաժանել, սակայն տեսնելով, որ օգնություն չի կարողանում ստանալ, նա ավելորդ համարեց այլևս եկեղեցիների միության խնդրով զբաղվել: Պետք է նաև նշել, որ այս շրջանում Արևմուտքի հետ հարաբերությունների զարգացման օգտին էին գործում նաև Հեթում թագավորահայրը և Լևոն Դ արքան (1301-1307):

Ա. Սուքիասյանը նշում է, որ Հեթում Բ-ն դեռևս իր հոր կենդանության ժամանակ կաթոլիկություն ընդունեց և դարձավ ֆրանցիսկյան միաբանության անդամ[19]: Թագավորահայրը գլխավորեց երկրի լատինասերների հոսանքը և պահանջեց, որ հայերը կաթոլիկություն ընդունեն և միավորվեն Կաթոլիկ Եկեղեցու հետ[20]: Իբրև քաղաքական գործիչ՝ Հեթում Բ-ն, լինելով հոգևոր եղբայրության անդամ, չէր բաժանվում սրից և վանականի գավազանից: Նա չթագադրված միապետ էր, խոստովանահայր, խնամակալ, «արտավանքային» վանական: Աչքի էր ընկնում անկայունությամբ և մեկ ծայրահեղությունից մյուսն էր ընկնում. գործում էր ըստ իրադրության, սխալ կերպով կարծում էր, թե հայկական պետությունը կարող է հույսը դնել պապի օգնության վրա[21]:

Կաթողիկոսը արքայի ու Հեթում Բ-ի պահանջով իր մատուցած Պատարագներին հաղորդության բաժակի մեջ ջուր էր խառնում և, այդպիսով, օրինակ դառնում նաև ուրիշների համար: Այնուհետև, թագավորահայրը և արքան կաթողիկոսից պահանջեցին երկու Եկեղեցիների միջև կատարյալ միություն հաստատել: Կաթողիկոսը մերժեց այդ պահանջը, որի պատճառով էլ գահընկեց արվեց և աքսորվեց, որտեղ էլ մահացավ 1306 թ.[22]: Մատենագիրները հաղորդում են, որ մահվան անկողնում նա հայտարարել է. «Հայ եմ և հայ մեռանիմ»: Փաստորեն, վերլուծելով Լևոն Դ-ի և Հեթում թագավորահոր գործունեությունը, կարելի է եզրակացնել, որ նրանք ավելի մեծ

---

[17] **Եզնիկ վրդ. Պետրոսյան**, նշվ. աշխ., էջ 156:

[18] **Ստեփանոս Օրբելյան**, էջ 197-210:

[19] **Ա. Սուքիասյան**, նշվ. աշխ., էջ 90:

[20] Նույն տեղում:

[21] Նույն տեղում:

[22] **Սամվել Անեցի**, նշվ. աշխ., էջ164:

մասնակցություն են ունեցել կաթոլիկության ընդունմանը, քան կաթողիկոսը: Բացառված չէ նաև այն հանգամանքը, որ հայոց կաթողիկոսը հարկադրված էր արևմտամետ շատ գործեր և փոփոխություններ կատարել՝ չկարողանալով մերժել արևմտամետ այդ երկու գործիչների պահանջները:

Վերադառնալով 1307 թ. եկեղեցական ժողովին՝ պետք է նշել նաև, որ այն ընթացել է չափազանց լարված պայմաններում, քանի որ ինչպես նշում է Ա. Տեր-Միքելյանը, 1307 թ սկսած առաջ եկան եկեղեցական տարաձայնություններ, որոնց մեջ գործող գլխավոր դերը պատկանում էր թագավորներին[23]:

1307 թ. Սիսում տեղի ունեցած եկեղեցական ժողովի օրակարգում դրված էր երկու հիմնական հարց.

1. Նոր կաթողիկոսի ընտրություն,
2. Կաթոլիկության ընդունում:

Նախ՝ ժողովն ընտրեց նոր կաթողիկոս՝ Կոստանդին Գ Կեսարացուն (կթղ. 1307-1322)[24]: Այնուհետև քննարկվեց երկրորդ կարևոր խնդիրը՝ կաթոլիկության ընդունման հարցը: Հետազոտող Եզնիկ վրդ. Պետրոսյանի վկայությամբ՝ ժողովին մասնակցում էին Կիլիկիայի հայկական թագավորության 43 եպիսկոպոսներ և իշխաններ[25]: Ի տարբերություն նրա՝ Մ. Չամչյանը և Ա. Մխիթարյանցը[26] նշում են ժողովական 41 մասնակիցների: Առավել հավանական ենք համարում 41-ը, քանի որ Մ. Չամչյանը իր աշխատության մեջ հիշատակում է բոլոր մասնակիցների անունները: Սակայն չի կարելի բացառել նաև այն տարբերակը, որ երկու վերլուծաբանների տեսակետներն էլ նույնն են: Պարզապես Մ. Չամչյանը Լևոն արքային և Հեթում թագավորահորը չի նշել, իսկ Եզնիկ եպս. Պետրոսյանը նրանց նույնպես մասնակիցների թվին է գումարել: Հայոց արքան ժողովին ներկայացրել է մի նամակ, որն իբրև թե գրված է եղել Գրիգոր Անավարզեցու կողմից: Այն կառուցված էր 9 գլխից և հիմնականում բովանդակում էր հետևյալ դավանաբանական ու ծիսական փոփոխությունները՝

1. Ս. բաժակի մեջ ջուր խառնել,
2. Ընդունել 7 տիեզերական ժողովների որոշումները,
3. Քրիստոսի մեջ խոստովանել 2 բնություն, 2 կամք, 2 ներգործություն,
4. Տերունական տոները տոնել հույների և լատինների հետ, Ծնունդը՝ դեկտեմբերի 25-ին, Ավետումը՝ մարտի 25-ին, Տեառնընդառաջը՝ փետրվարի 2-ին և այլն,
5. Ս. Ծննդյան և Ս. Հարության ճրագալույցները լուծել միայն ձեթով և ձկով:
6. «Ս. Աստուած»-ը երգել «Քրիստոս» բառի հավելումով... «Քրիստոս, որ խաչեցար»:

Հիշատակումներ են պահպանվել նաև այն մասին, որ ժողովականները, բացա-

---

[23] **Ա. Տեր-Միքելյան**, Եկեղեցական աղմուկները ԺԴ դարի սկզբում, «Արարատ», Վաղարշապատ, 1839, էջ 507:

[24] **Աբել արքեպիսկոպոս Մխիթարեանց**, Պատմութիւն ժողովոյ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հանդերձ կանոնագրությամբ, Էջմիածին, 1874, էջ 132-133, **Հ. Մովսիսյան**, նշվ. աշխ., էջ 221, **Մ. վրդ. Մուրադյանց**, նշվ. աշխ., էջ 474, **Մ. Օրմանյան**, Հայոց Եկեղեցին..., Երևան, 1993, էջ 93:

[25] **Եզնիկ վրդ. Պետրոսյան**, նշվ. աշխ., էջ 158:

[26] **Մ. Չամչյան**, նշվ. աշխ., էջ 309, **Ա. Մխիթարյանց**, նշվ. աշխ., է 132-133:

ռությամբ 5 եպիսկոպոսների, ընդունեցին առաջարկվող փոփոխությունները[27]:

Միջնադարյան պատմիչներից Ս. Անեցու երկը շարունակողներից մեկը հետևյալ տեղեկություններն է մեզ տրամադրում վերոհիշյալ դեպքերի կապակցությամբ. «ՌՅԹ (ՉԾԶ) արար ժողով աւագ Պարոնն Հեթում և միաբանեցան ընդ եկեղեցին Հռոմայ և հաւանեցին առնել զգօն ծննդեան Քրիստոսի Դեկտեմբերի ԻԵ. և զամենայն տօնս սրբոց՝ յիւրաքանչիւր տեղիս ուր և դիպեսցի: Այլև արկանել ջուր ի սուրբ խորհուրդն. և այս գործեցաւ ի թիվն ՉԾԶ ի Սուրբ Զատիկն»[28]:

Հետազոտողներից Մ. Օրմանյանը[29] և Ա. Սուքիասյանը[30] միահամուռ կերպով պնդում են, որ վերոնշյալ ժողովը տեղի է ունեցել 1307 թ. մարտի 19-ին: Ու թեև ժողովը առաջարկվող փոփոխությունների վերաբերյալ որոշում ընդունեց, այնուամենայնիվ լուրջ ընդդիմություն առաջ բերեց ինչպես Կիլիկիայի հայկական թագավորությունում, այնպես էլ պատմական Հայաստանում:

Խնդիրն այն է, որ թե՛ ժողովուրդը և թե՛ իշխանների ու հոգևորականության մեծագույն մասը դեմ էին Սսի ժողովի ընդունած որոշմանը և ամենևին էլ չէին պատրաստվում դրանք կիրառել գործնականում: Պետք է նկատել նաև, որ Սսի 1307 թ. ժողովից հետո Կիլիկիայի հայկական թագավորությունում խիստ սրվեց ներքաղաքական իրադրությունը: Այս կապակցությամբ Մ. Չամչյանը նշում է հետևյալը. «Սսոյ ժողովին ամենաջերմ պաշտպաններն ալ կը խոստովանին, թէ եպիսկոպոսներ չհամարձակեցան ամեն տեղ գործադրութեան մտցնել անոր կանոնները... Եւ Սսոյ կանոնները ունեցան խափանումն գործածութեան...»[31]:

Սսի եկեղեցական ժողովի որոշումը ունեցավ այն հետևանքը, որ երկրում առաջացան իրարամերժ խմբավորումներ՝ ունիթորներ և հակաունիթորներ, որով էլ ավելի թուլացավ երկրի քաղաքական միասնությունը: Բացի այդ պակաս կարևոր չէր նաև այն հանգամանքը, որ ավելի սրվեցին Կիլիկիայի հայկական թագավորության հարաբերությունները շրջապատող իսլամադավան պետությունների հետ: Վերջիններս այդ որոշումը դիտում էին, որպես խաչակիրներին Արևելք հրավիրելու նոր փորձ[32]:

1308 թ. Կիլիկյան Հայոց գահին բազմեց Օշին արքան (1308-1320թթ.), որի օրոք ևս փորձեր կատարվեցին արմատավորել Սսի 1307 թ. ժողովական որոշումը: Ի պատասխան դրա 1308 թ. և 1309 թ. տեղի ունեցան հակակառավարական ցույցեր, որոնց մասնակցեցին ժողովրդական զանգվածները և մեծաթիվ հոգևորականներ[33]: Օշին արքան արյունալի դատաստան տեսավ ապստամբների հետ: Նրանցից շատերը մահապատժի ենթարկվեցին, վարդապետները բանտ նետվեցին կամ արտաքսվեցին Կիպրոս կղզի: Այդ ամենն էլ հիմք են տալիս վստահաբար պնդելու, որ միայն արքունիքն ու կաթողիկոսարանն էին կողմնակից Եկեղեցիների միավորմանը: Սակայն պետական հալածանքները չկարողացան վերջնականապես ճնշել ժողովրդին: Թա-

---

[27] **Եզնիկ վրդ. Պետրոսյան**, նշվ. աշխ., էջ 158:

[28] **Սամվել Անեցի**, նշվ. աշխ., էջ 155:

[29] **Մաղաքիա արք. Օրմանյան**, նշվ. աշխ., այուն 2107:

[30] **Ա. Սուքիասյան**, նշվ. աշխ., էջ 90:

[31] **Մ. Չամչյանց**, նշվ. աշխ., էջ 309:

[32] Հայ ժողովրդի պատմություն, հ. III էջ 766:

[33] **Ա. Մխիթարեանց**, նշվ. աշխ., էջ 135:

գավորի քաղաքականությանը կողմ էին հատկապես Կիլիկիայում բնակություն հաստատած լատինական տարրերը, բարձրաստիճան որոշ հոգևորականներ և արքունիքի առանձին հեղինակավոր ծառայողներ: Հենց նրանք էլ հարում էին այսպես կոչված միարարական հոսանքին, այսինքն՝ համաձայն էին, որ Հայ Եկեղեցին ենթարկվի Հռոմի Պապին: Ի հակակշիռ դրա՝ Կիլիկիայի բնակչության և հոգևորականության մեծ մասը (հատկապես հոգևորականության ստորին շերտերը), խոշոր հողատերերի զգալի մասը, աշխատավորական զանգվածները դեմ էին միությանը և կազմում էին հակամիարարական հոսանքը:

Փաստորեն պետք է նշել, որ XIV դ. առաջին տասնամյակում հայ-հռոմեական ակտիվացած հարաբերություններն այն արդյունքն ունեցան, որ երկրում ներքին քաղաքական իրադրությունը սրվեց, իսկ միարարության վերաբերյալ Սսի 1307 թ. եկեղեցական ժողովի որոշումը ավելի գրգռեց Կիլիկիայի գլխավոր թշնամու՝ Եգիպտոսի սուլթանության զայրույթը: Ինչ վերաբերում է Հռոմի Պապին, ապա նա իր խոստացած օգնությունը չուղարկեց Կիլիկյան Հայաստան:

Ահա այսպիսին էին Հայ Եկեղեցու հարաբերությունները Հռոմի պապական աթոռի հետ և նրա հետևանքները XIV դարի առաջին տասնամյակում: